

DEMÉNY PÉTER

A TÖRTÉNELEM DARÁLÓJA

■ Djuvarát és Faludyt már többször összevettem, tegnap este azonban eszembe jutott, hogy a román történelemtől Ion Ianoşival, Jánosi Jánossal is össze lehet vetni. Mindketten sokáig éltek, még akkor is, ha az esztéta 88 éve még mindig kevésnek tűnik a történész 102 évéhez képest. Mindketten túl- és megélték a 20. századot, mely borzalmas volt, annak ellenére, hogy például John Lukacs szerint „rövid huszadik századról” kell beszélnünk, mely 1914-től 1989-ig tart. Akárhogy is, az emberről sok olyasmi kiderült, amiről senki nem hitte volna, hogy ki fog.

Továbbá mindketten „nemzetköziek” voltak – Djuvara aromán bojár családból származott, és a véletlennek köszönhetően egész Európát és Afrikát megjárta, Jánosi magyar-zsidó családban született, aztán Leningrádban tanult. Mindketten ahhoz a nemzedékhez tartoztak, mely természetesen tartotta a sok nyelv ismeretét és a műveltség mint építmény elvét vallotta, bár Djuvara inkább franciás, Jánosi meg inkább németes műveltségből építkezett. Mindketten óriási könyvben írták meg emlékirataikat, óriásiban a szó mindkét értelmében: több száz oldalon és kivételes intellektuális és irodalmi színvonalon. Az *Internaționala mea. Cronica unei vieți* (Az én Internacionálém. Egy élet krónikája) című könyv (Polirom, Iași, 2012; e folyóirat 2013. júniusi számában írtam róla) éppen olyan hatalmas vállalkozás, mint az *Amintiri din pribegie* (Emlékek a száműzetésből – Humanitas, Bucureşti, 2005 – már a tizedik kiadása jelent meg).

Itt aztán kezdődnek is a különbözőségek. Hogy a végén kezdjük, Jánosi nem volt „sztár”, mint ahogy Djuvarát viszont úgy kezelte a román szellemi élet nagy súllyal rendelkező, előkelően jobboldali része: folyamatosan könyvei jelentek meg a Gabriel Liiceanu vezette Humanitas kiadónál, szüntelenül szerepelt a televízióban, hangoskönyvekben népszerűsítette imádott tárgyát, a történelmet, kerekasztalokon vett részt, stb. Gondolom, valamiféle szomjútság kifejeződése is volt ez: a kihalóban levő bojárok egyik sarja 1990-ben visszatért Romániába; hosszú életet élt, kalandos tapasztalatokat szerzett, világot látott, stílusa teljes mértékben különbözött a legtöbb polgártársától – minden arra predestinálta, hogy a nyilvánosság előtt legyen. Djuvara sokáig, több, mint negyven évig nem jöhetett haza, mikor azonban hazajött, kiteljesíthette az életét.

Jánosinak nem adatott meg ugyanez – neki inkább az árulás adatott meg. Egykori tanítványai, közöttük Gabriel Liiceanu és Andrei Pleşu, már nem látogatták, szellemileg is elszakadtak tőle, annyira szembefordultak a kommunizmussal. Néhanyan becsültük még, de egykori évfolyamtársam is azt mondta róla, „vén marxista”, és ezzel ad acta tette. Ő, akinek egy iszonyúan zárt diktatúrában kellett leélnie élete nagy részét, ő, aki eltemette a lányát, ő nem szerepelt tévében, és senki nem kérdezte a véleményét. Ez is érthető, hiszen sokan emlegették azt az időszakot, amikor a Központi Bizottság Művelő-

dési Osztályának felügyelőjeként működött, és nem mindenki pozitívan, s a kollektív amnézia amúgy is abba az irányba hatott, hogy „felejtjük el a múltat és annak szereplőit – csak a szépre emlékezünk”, így hát Jánosinak esélye sem volt a megértésre. Emlékiratára díjat kapott az *Observator cultural* című kulturális hetilaptól, és ez talán kompenzálta némileg.

Valóban különbözik, de nem ilyen vulgárdichotómiák mentén, a szellemi beállítottságuk. Djuvara jobboldali, Jánosi baloldali emberként halt meg. Az előző megőrizte bojárszármazásának fölényét, mely nem hatott ugyan zavaróan, de kétségtelenül *hatott*, látszott, érződött, az utóbbi megőrizte fiatalságának reményeit és illúzióit. Úgy érzem, családjuk másféle struktúrája is befolyásolhatta őket: Djuvara bojárságát nem zavarta semmi, Jánosi eleve egy nagy- és egy kispolgár, mint ő maga mondja, egy Buddenbrook és egy Artamonov sarja volt. Ugyanakkor nyilván az sem lehetett mindegy, hogy valaki Románián kívül vagy Romániában éli le az életét: öt évtizednyi retorika bárkit megformálna.

Djuvara bojársága az ítélezés könnyűségén is látszik, Jánosi közöttsége az ítékezés árnyaltságán. Míg Djuvara nagyvonalúan azt mondja egy könnyűvérű nőről, hogy „scîrbă” (undorító dög), Jánosi soha nem nyilatkozik így senkiről. Hozzáteszem gyorsan, hogy Djuvara sem a könnyűvérűség miatt teszi: „Am cunoscut multe curviștine simpatice și inimoase – și chiar bune patrioate. Aceasta însă s-a dovedit a fi o scîrbă” – „Sok rokonszenves és jószívű, sőt jó hazafi kurvácskát láttam. Erről azonban kiderült, hogy egy undorító dög.” (87.)

A bojár hazafisága végig érzékelhető, a Jánosié módjával. Ez is a háttérön levésből fakad. Djuvara aromás származású román volt, de akárhogy is, román mindenestül. Az emlékiratokban mindig az „kap ki” a legjobban, aki, mint ez a Manda Y. nevű hölgy, ártott a haza, a románság megítélésének. E szerint a retorika szerint a kommunizmus olyan valami volt, mely valójában idegen a románság éthoszától és szellemiségétől. 1990-ben Djuvara hazajön, miután egy életen át arról álmodozik, hogy egyszer hazajöhet.

Jánosi bonyolultabb képlet. Eleve nem magyar és nem román, bár családja „magyar alapozású”, és felesége miatt a román identitást választja. A monarchiás szellemiségű Brassóban születik, megjárja a Szovjetuniót, és Bukarestben telepedik le, de tiszta szívvel nem mondhatja, hogy Románia lenne a hazája. Egy olyan diktatúrában él, ahol a dolgok nagyon össze vannak kavarva, a párttitkárok és a cenzorok védhetik a jót, az ellenállók lehetnek örültek vagy szószátyárok – az erkölcsi kategóriák rendkívül billenékenyek.

Mindkét ember esetében azt érzem, hogy miközben egy emberi élet rövid a történelem mértékével mérve, azért rendkívül sok minden belefér. Stockholmi nagykövetség, párizsi évek, nigeri diplomácia az egyik esetben, brassói gyerekkor, kolozsvári, majd leningrádi egyetem, bukaresti Bukarest a másikonban. Államcsíny, világháború, Franciaország, román emigráció, Afrika, monarchia, kommunizmus, átmeneti demokrácia. Két ember belevetve a történelem darálójába, és szerintem mindketten épségben hullanak ki belőle. Hogy milyen áron, az már felkavaróan más kérdés.